

ZONA A, ZONA B, BIT ĆE NAŠE OBADVE

U povodu 50. obljetnice priključenja “novooslobođenih” krajeva

MLADEN KLEMENČIĆ

U drugoj polovici 1990-ih navršava se pola stoljeća od događaja koji su se zbili neposredno nakon drugog svjetskog rata, a presudno su utjecali na teritorijalni oblik ne samo Hrvatske, nego i Slovenije i Italije.

Iako je temeljna odluka o priključenju Istre, Rijeke i ostalih hrvatskih krajeva koji su se nakon prvog svjetskog rata našli pod Italijom donesena još 1943. godine, proces konačnog razgraničenja i reintegracije potrajao je skoro još cijelo desetljeće poslije završetka drugog svjetskog rata. Tadašnja zbivanja, poglavito napetosti između Jugoslavije, s jedne strane, i Italije poduprte zapadnim saveznicima, s druge strane, u međunarodnim su odnosima poznata pod nazivom “tršćanska kriza”. U prvim mjesecima i godinama nakon drugog svjetskog rata bila je to najveća prijetnja tek uspostavljenom miru u Europi. Jugoslavija je u završnim operacijama drugog svjetskog rata vojno oslobodila ne samo Rijeku i Istru nego i dio Julijske krajine koji se danas nalazi u Italiji. U početku svibnja 1945. jugoslavenske su jedinice ušle i u sam grad Trst, odakle su se bile prisiljene povući zbog ultimativnog pritiska Velike Britanije i SAD.

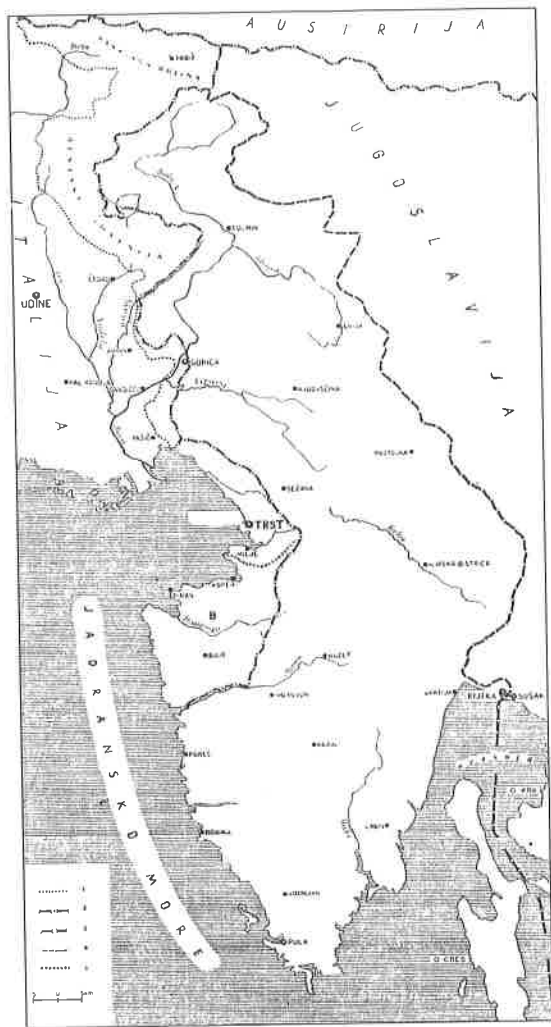
U pregovorima koji su prethodili zaključenju mirovnog ugovora s Italijom, Jugoslavija je zahtijevala priključenje cijele Julijske krajine s Trstom. Pritom je bila spremna voditi računa o posebnosti Trsta te osigurati unutrašnju autonomiju i internacionalizaciju luke. Zapadni su se saveznici, međutim, usprotivili jugoslavenkom zahtjevu pa je na kraju došlo do kompromisa: uspostavljeno je internacionalizirano područje koje se prostiralo od Devina (talijanski Duino) do Novigrada.

Već u lipnju 1945. uvedena je privremena saveznička vojna uprava nad područjem grada Trsta i sjeverozapadne Istre. Ustanovljene su

Zona A i Zona B. O razgraničenju Italije i Jugoslavije nastavilo se raspravljati tijekom 1946. u okviru mirovne konferencije u Parizu. Jugoslavija je zahtijevala da joj se dodijeli područje koje je u ratu oslobodila, a koje je i bilo naseljeno većinskim slavenskim - dakle, hrvatskim i slovenskim - stanovništvom. Na mirovnoj konferenciji najviše se raspravljalo oko gradova Trsta i Gorice te priobalnog pojasa u zapadnoj Istri. Pariškim mirovnim sporazumom, koji je 10. 2. 1947. potpisalo 20 zemalja što su bile u ratu s Italijom, odlučeno je da Vijeće sigurnosti preuzme nadzor nad razvojačenim i neutralnim Slobodnim teritorijem Trsta (STT) koji se sastojao od ranije ustanovljenih zona A i B. Prijeporno područje istočno od STT-a dodijeljeno je Jugoslaviji, a područje zapadno od STT-a pripalo je Italiji. Jugoslaviji, odnosno Hrvatskoj vraćeni su osim toga Zadar i otok Lastovo.

Cjelokupni STT imao je površinu od 73,86 km², od toga je na angloameričku Zonu A dolazilo 22,25 km², a na jugoslavensku Zonu B 51,60 km². Mirovnim sporazumom zacrtan je međunarodnopravni položaj STT-a. Prema posebnom statutu STT je trebao imati guvernera kojega imenuju Ujedinjeni narodi. Imenovanjem guvernera trebala je prestati vojna uprava nad područjem. Iako se u Vijeću sigurnosti raspravljalo o izboru guvernera, suglasnost nije postignuta pa guverner nikada nije imenovan. To ujedno znači i da se statut STT-a nije primijenio do kraja.

Rješavanje tršćanskog pitanja poslije 1947. imalo je dvije etape. U prvoj su savezničke sile pokušale nametnuti rješenja koja su išla u prilog talijanskim pretenzijama. To se ponajprije odnosi na tzv. Tripartitnu deklaraciju (SAD, Velika Britanija, Francuska) i susjedne mjere kojima je Zona A već 1948. praktički pretvorena u

Izvor: I. Mihovilić, Trst problem dana, Zagreb, 1951.

Sl. 1. Nove granice prema mirovnom ugovoru s Italijom od 1947. godine

- 1 - Etnička granica između Slovenaca i Talijana
- 2 - Nova granica između Italije, Jugoslavije i Slobodnog Teritorija Trsta
- 3 - Stara granica između Italije i Jugoslavije po Rapallskom ugovoru od 1920. godine
- 4 - Granica tršćanske općine
- 5 - Granica između Zone A i Zone B Slobodnog Teritorija Trsta

talijansku pokrajinu. U drugoj etapi prevladalo je uvjerenje da treba voditi računa o interesima obiju strana. Rezultat je toga Tršćanski sporazum, zaključen 5. 10. 1954. kojim su Trst i Zona A i formalno prešli pod talijansku upravu, a Zona B pod jugoslavensku. Crta između zona

A i B ispravljena je u jednom detalju u korist Jugoslavije: priključen je dio općine Milje (talijanski Muggia). Time je završena tršćanska kriza, jedan od prvih simptoma hladnoga rata. Do konačnog formalnog rješenja tršćanskog pitanja proteklo je, međutim, još dvadesetak godina potpisivanjem Osimskog sporazuma u listopadu 1975.

Usporedo s jugoslavensko-talijanskim razgraničenjem teklo je i hrvatsko-slovensko razgraničenje. Područja koja su ušla u sastav Jugoslavije bila su odmah priključena tadašnjim republikama. Tako su već 1945. u sastav Hrvatske ušli Palagruža, Lastovo i Zadar, Rijeka i južna i istočna Istra. Pošto je 1954. riješeno pitanje STT-a, dio koji je pripao Jugoslaviji također je podijeljen između Hrvatske i Slovenije. Za obje republike to su bili golemi dobici. Slovenija je nakon priključenja Primorske i dijelova Notranjske postala obalska i sredozemna zemlja, a Hrvatska je naposljetku realizirala jedinstvo svoga najvećeg sjevernojadranskoga grada i luke te priključenje Istre.

O značenju tadašnjih zbivanja i teritorijalnih promjena postoji i svjedočanstvo iz geografskoga svijeta. Prvi kongres geografa Jugoslavije održan je od 3. do 8. 10. 1949. u Rijeci, Puli i Solkanu kraj Gorice. Glavni referati odnosili su se na "novooslobođene krajeve". Glavnu riječ vodili su, razumljivo, hrvatski i slovenski geografi. Josip Roglić, vodeći hrvatski geograf, govorio je o "osobinama i važnosti novooslobođenih krajeva" te je održao i referat o Rijeci, a prvak slovenskih geografa Svetozar Ilešić održao je predavanje znakovita naslova: "Naša nova zapadna meja". O sadržaju i tijeku toga kongresa svjedoči i zbornik koji su 1950. priredili i objavili hrvatski geografi. Zanimljivo je da su uvršteni članci objavljeni na jeziku i pismu autora, što znači radovi hrvatskih autora na hrvatskome, radovi slovenskih geografa na slovenskome, a radovi srpskih geografa na srpskome jeziku i ćirilici.

Važno je napomenuti i da su hrvatski geografi bili aktivni sudionici u poslovima i pregovorima oko razgraničenja nakon drugog svjetskog rata. Josip Roglić bio je jedna od ključnih osoba graničnih komisija, a sudjelovao je i Ivo Rubić.

Danas nas malo toga podsjeća na zbivanja od prije pola stoljeća. Nekadašnji "novooslobođeni" krajevi odavno više ne nose takav atribut. U međuvremenu, u početku 1990-ih, zbile su se i nove granične i teritorijalne promjene. Umjesto Jugoslavije, kao međunarodni akteri sada su tu Hrvatska i Slovenija. Talijanski iredentisti sve su tiši, a njihovi revendikacijski zahtjevi sve su manja prijetnja cjelovitosti

Hrvatske i Slovenije. Sve više blijede i mnogobrojne parole ispisane po zidovima istarskih i primorskih gradića i sela. One su sastavni dio krajolika pograničnih predjela u obje zemlje. Jedna od njih postavljena je i u naslov ovog prigodnog proslava. Zona A, doduše, nikad nije postala "naša", no to ne umanjuje značenje ostvarenih teritorijalnih dobitaka. Bez njih bi i Hrvatska i Slovenija bile mnogo siromašnije.

LITERATURA

- (1961) Enciklopedija Jugoslavije 8. Zagreb: JLZ.
 Mihovilović, I. (1951), Trst problem dana. Zagreb: Društvo novinara Hrvatske.
 Anderson, E. (1993), An Atlas of World Political Flashpoints. London: Pinter Reference.